

ABDÜLHAK HÂMİD HAKKINDA TÜRKOLOJİ BÖLÜMÜ TEZ ÇALIŞMALARI

ÖZDEN TANERİNÇ

Hâmid'in hayatı, eserleri, sanatı ve dili hakkında daha hayatta iken yapılmaya başlanan tez çalışmaları, ölümünden bu yana otuz yıl içinde, gittikçe artan bir gelişme kaydetmiştir.

Her biri bir yılı aşkın bir zamanın mahsulü olan bu tezler, Hâmid' in eserlerini gerek edebî, gerekse filolojik noktadan incelemektedir. Daha çok edebî yönden ele alınan Hâmid ve eserleri, filolojik bakımdan ihmal edilmiş, sadece dört tezde lûgat araştırmaları yapılmıştır. Gayet karakteristik olan diline ise hiç temas edilmemiş, âdeta bu konudan kaçınılmıştır.

Türkiyat Enstitüsünde, türkoloji talebeleri tarafından Abdülhak Hâmid hakkında hazırlanmış on dokuz tez ve bir de travay bulunmaktadır. Bu tezler Abdülhak Hâmid üzerinde araştırma yapacaklar için dâima kıymetli bir kaynak olarak kalacaklardır. Bu hususu dikkat nazarına alarak, faydalanmak isteyenlere rehber olmak gayesiyle, kısaca bu tezleri tanıtmaya çalıştım.

SEMAHAT ŞEVKİ, *Abdülhak Hâmid hayatı ve eserleri*, 1928, s. 88, T.No. 22.

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi zamanında eski harflerle hazırlanan bu eser, küçük mukaddimesinden de anlaşılacağı gibi, Hâmid'in hayatı ve eserleri üzerinde umumi bilgi ve ona ait imkân mertebesinde biyografik malûmat vermeğe çalışmaktadır. Tez 88 sayfadan ibaret olup ancak zamanı için lüzumlu bazı maddeleri toplamakla yetinmiştir.

Tezin 20 sayfası Abdülhak Hâmid'in biyografisine, mütebakisi (sayfa 27 ye kadar) küçük şiirlerine, 50 ye kadar ise büyük manzumelerine tahsis edilmiştir. Daha sonra, mensur piyeslerinden Macera-yı Aşk, Sabr ü Sabat, İçli Kız, Duhter-i Hindu, Târik, manzum piyeslerinden ise Liberte, Nesteren, Eşher, Serdanapal, İbn-i Musa, Finten, Zeyneb,

Tezer, Nazife, İlhan, Turhan, Tayflar Geçidi, Ruhlar, Cünûn-ı Aşk hakkında küçük bilgiler ve küçük özetler verilmeye çalışılmıştır. Daha sonra "Bibliyografya,, başlığı altında Abdülhak Hâmid'in bütün eserlerinin listesi verilmiş ve son üç sayfa içerisinde de Türkiyede Hâmid'e ait yazılan kitap ve makaleler kısaca zikredilmiştir. Bunların bir çoğu o zamanın çeşitli gazete ve mecmualarında yayınlanmıştır.

HİLÂL KAYI, *Tanzimat nesrine umumi bir bakış "Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemâl, Abdülhak Hâmid, Recaizâde Mahmud Ekrem'de,,* 1940-1941, s. 44, Tr. No. 66.

Hilâl Kayı tarafından hazırlanan bu travay Abdülhak Hâmid'i yalnız olarak ele almamakta, Tanzimat nesrini Şinasi, Ziya Paşa, Abdülhak Hâmid ve Recaizade Mahmud Ekrem'de ayrı ayrı incelemektedir.

Hâmid'le ilgili bahiste, şâirdeki yerli ve yabancı tesiri, eserlerinin yapısı ve dili çok kısa olarak ele alınmıştır.

BEDRÜNNİSA KUDYAL, *Namık Kemâl, Ekrem, Hâmid'de tenkid ve edebî nazariyeler,* 1940-1941, s. 4+112+3, T. No. 121.

Tez münhasıran Abdülhak Hamid'de edebî nazariyeleri incelemekte, Namık Kemal ve Recaizade Ekremi de aynı görüş açısından ele almaktadır.

Dört bölüme ayrılan bu araştırmanın ilk "Umumî Kısım"ında "şuara tezkereleri ve edebî kıymetleri", "Tenkid Nedir,, " Tenkid ve Münekkik Hakkında Birkaç Söz" başlıkları altında tenkid ve bizdeki tenkid hakkında umumi bilgi verildikten sonra, ikinci kısımda Namık Kemâl, üçüncü kısımda Recaizâde Ekrem, dördüncü kısımda da Abdülhak Hâmid'de tenkid ve edebî nazariyeler incelenmektedir.

Tezin Abdülhak Hâmid'e ait olan kısmında şu hususlar ele alınmaktadır :

Hâmid'in edebiyata hevesi, Kemâl ve Ekremle münasebeti, Şinasi'den bahis, Hâmid'in muhafazakârlar tarafından yadırganması, şâir ne yolda yürümelidir, mübalaga, mübhemiyet, Nijad Ekrem hakkında, kafiye-
li ve kafiyesiz şiirler, Hamid'in yadırganışına karşı Kemâl'in teşci eden sözleri, Kemâl'in Hâmid'den başka türlü faaliyet beklemesi, Hâmid'in cevabı, Hâmid'in tiyatro hakkındaki düşünceleri, bir iki söz.

AHMET KABAKLI, *Abdülhak Hâmid'in tiyatroları,* 1947-1948, s. VI+162, T. No. 292.

Bu tezde Abdülhak Hâmid'in yirmi beş tane olan tiyatro eserlerinden yalnız onbeş tanesi incelenmiştir. Türk ve Turan tarihi ile ilgili

olan üç piyesi ise tez sabibinin ifadesi ile "zaman azlığı yüzünden" ihmal edilmiştir. Araştırmada tiyatro metinleri esas tutulmuş, bunun dışındaki diğer makale ve yazıların fikirlerine, yargılarına yanaşılmamıştır. Tedkik edilen bu onbeş piyesten hareket edilerek Hâmid'in şiir ve inşa üslûbu hakkında da teze bir bölüm eklenmiştir.

Şâirin kısa bir bibliyografyası verilen "Bir Kaç Söz" isimli başlangıç bölümünden sonra eserlerinin tam listesi verilmiş, Hâmid'e kadar Türk tiyatroları üzerinde durulmuş ve sonra tiyatrolarının tasnifine geçmiştir. Bu tasnifte Hâmid'in tiyatro eserleri üç kısma ayrılmıştır:

- a- Vak'ası Abdülhak Hâmid'in zamanında geçen piyesler,
- b- Tezli eserler,
- c- Endülüs-Arap tarihi ile ilgili olanlar.

Her kategoriye dahil piyeslerin kısa bir özeti ve tarihçesi verilmiş ve tahlili yapılmıştır. Piyeslerdeki şahısların birbirleriyle olan münasebetleri bir kroki halinde gösterilmiştir.

"İhtar" başlığı altındaki kısımda yazar tez çalışmalarının dışında kalan piyesleri üç kısımda toplanmıştır :

- a- Türk-Turan tarihinden alınma piyesler,
- b- Diyaloglar yahut fantastik piyesler,
- c- Gayr-i münteşir piyesler.

Nihayet tezin son bölümlerinde Hâmid'in piyesleri hakkında "terkibî fikirler" verilmekte ve Hâmid'in üslûbu incelenmektedir. Eserin sonuna bir bibliyografya eklenmiştir.

ÂSİM BEZİRCİOĞLU, *Tarık yahut Endülüs fethi piyesi*, 1940-1950, s. VIII+287, T. No. 807.

Tez "Önsöz" ve "Bibliyografya"dan sonra dört bölüme ayrılıyor. Birinci bölüm "Giriş" bölümüdür. Bu kısımda Hâmid'i hazırlayan içtimaî ve kültürel şartlar (Hâmitten önceki devir, Hâmid'in yaşadığı devir), Hâmid ve tiyatroları (hayatı, Hâmid'e gelinceye kadar olan Türk tiyatrosu, Hâmid'in tiyatroları hakkında umumî malûmat), Tarık piyesi (Tarık'ın yazılış sebepleri, Endülüs tarihi ve Hâmid, Ziya Paşa, Hâmid ve Tarık) maddeleri incelenmektedir.

İkinci bölümde Tarık piyesi tahlil edilmektedir : Muhteva (eserin konusu, eserin tertip ve terkibi, şahıslar, psikolojik tahliller), üslûb (eserdeki kelime kategorileri, ve dil hususiyetleri konuşmalar, ebebî

san'atlar), fikirler, temler ve kaynakları, Tarık'ın tenkidi ve değerlendirilmesi (başkalarının Tarık hakkındaki tenkidleri, netice olarak tez sahibinin hükmü) incelenmektedir.

Üçüncü bölümde Tarık'ın metni yer almış, dördüncü bölüm bazı açıklamalara bırakılmıştır. Bu son kısımda bir İspanya haritası verilmiş, evvelki kısımlarda tezin bütünlüğünü bozmamak için üzerinde durulmayan teferruat daha tafsilatlı olarak açıklanmıştır.

NİMET KARAGÖL, *Abdülhak Hâmid'in hatıratı*, 1949-1950, s. 6+271, T. No. 330.

Beş bölümde incelenen tezin "Giriş" adı altındaki birinci kısmında Hâmid'in hatıraları hakkında tarihî malûmat verildikten sonra eserin bazı hususiyetlerine okuyucunun dikkati çekiliyor. Yine aynı kısımda Hâmid'in hâdiseler ve şahıslar karşısındaki düşünceleri, kendi hakkındaki fikirleri, muhit hakkındaki düşünceleri, tabiat karşısında tavrı, din hususundaki düşünceleri, kadın hakkındaki fikirleri, para karşısındaki durumu, politik düşünceleri, şark ve garp edebiyatı hakkındaki düşünceleri san'at anlayışı, tenkidlere karşı aldığı tavır, eserleri hakkındaki düşünceleri, sonuç olarak da tez sâhibinin Hâmid'in şahsiyeti hakkında çıkardığı neticelere yer verilmiştir.

İkinci bölüm Hâmid'in 1340 tarihinde İkdâm gazetesinde neşrettiği hatıratının tam metnini ihtiva etmektedir.

Üçüncü bölümde şahıslar, yerler ve hâdiseler hakkında açıklamalar yapılmıştır. Yerli ve yabancı yer adları açıklanmış, hâdiseler hakkında kısa tarihî malûmat verilmiştir.

Dördüncü kısma Hâtırat'ta adı geçen şahısların, yerlerin, eserlerin ve hâdiselerin ayrı ayrı indeksi verilmiş, beşinci kısım bibliyografyaya ayrılmıştır.

KAYA CAN, *Abdülhak Hâmid üzerinde edebiyat coğrafyası bakımından bir araştırma*, 1951-1952, s. 96+2, T. No. 382.

Altı kısma ayrılan tezin birinci bölümü Hâmid'in anne ve baba ailesinin coğrafi menşelerini ve bunun Hâmid'in mizacına ve eserlerine tesirini incelemektedir. Daha sonra "Hâmid, İstanbul ve diğer Türk şehirleri" başlıklı kısım gelmektedir.

Bundan sonraki bölümlerde sırayla şu hususlar ele alınmıştır: Hâmid ve İran, Hâmid ve Paris, Hâmid ve Hindistan, Hâmid ve Londra.

Tezin sonunda "netice" başlıklı bir kısım ve bir bibliyografya bulunmaktadır.

SERMET UYSAL, *Hâmid'in piyeslerinde Shakespeare tesiri*, 1952-1953, s. 11+84, No. 406.

Küçük bir önsözden sonra tez üç esas kısma ayrılmıştır:

- 1 - Hâmid'in piyeslerinde umumî olarak Shakespeare tesiri,
- 2 - Hâmid'in piyeslerinde münferit olarak Shakespeare tesiri,
- 3 - Bibliyografya.

Birinci kısım beş ayrı bölüm halinde incelenmiştir:

- 1 - Muhtevadaki tesirler,
- 2 - Şahıslardaki tesirler,
- 3 - Yazış tarzındaki tesirler,
- 4 - Sahne tekniğindeki tesirler,
- 5 - Üslûptaki tesirler.

İkinci kısımda ise Hâmid'in onüç piyesinde münferit olarak Shakespeare tesiri incelenmiştir. Bu piyesler şunlardır: Macera-yi aşk, Duhter-i Hindu, Nestren, Tarık, İbn-i Musa, Tezer, Zeynep, Hakan, İlhan, han, Finten, Sardanapal, Yedigâr-ı Harb.

Bu piyesler de ayrı ayrı, şahıs, mevzu, teknik, üslûp, yazış tarzı, temler, bakımından Shakespeare'nin eserleri ile karşılaştırılmıştır. Fakat daha önce her eser hakkında bir bilgi verilmiş, mevzuu özetlenmiştir.

Tezin son kısmı "Bibliyografya" üç bölüme ayrılır:

- 1 - Hâmid'in kitap halinde yayınlanan tiyatroları,
- 2 - Tez hazırlanırken istifade edilen Shakespeare tercümeleri,
- 3 - Tezde kaynak olarak gösterilen diğer eserler.

NURTEN KIZILTAŞ, *Hâmid'in küçük şiirleri*, 1957, s. 321, T. No. 240.

Tez Hâmid'in "Divaneliklerim,, ve "Bunlar O'dur,, adlı eserlerindeki küçük şiirlerinin dışında kalan, muhtelif mecmua ve gazetelerde dağıtık olarak neşredilmiş olan şiirlerini bir araya getirmiştir. Bu şiirlerin yazılış ve neşrediliş tarihleri tesbit edilmiş ve kronolojik bir sıraya göre tasnif edilmiştir. Tezin birinci kısmı olan "Giriş" kısmı, şu bölümleri ihtiva etmektedir :

A) Hâmid'in küçük şiirlerinde ele alınmış başlıca temler:

Bu husus başlıca dokuz madde halinde incelenmiştir.

- 1 - Aşk temini ihtiva eden şiirler,
- 2 - Tabiat temini ihtiva eden şiirler,
- 3 - İçtimai temi ihtiva eden şiirler.
- a) İçtimai-ahlaki temi ihtiva eden şiirler,
- b) Vatani meseleleri esas alan şiirler,
- 4 - Kahramanlık temini ihtiva eden şiirler,
- 5 - Felsefi tem ihtiva eden şiirler,
- 6 - Dinî tem ihtiva eden şiirler,
- 7 - Edebi fikirleri ihtiva eden şiirler,
- 8 - Mersiyeler,
- 9 - Değişik temleri ihtiva eden şiirler.

Her maddeye dahil olan şiirler teker teker ismen zikredilmiş, kısa bir özeti verilmiştir.

B) Hâmid'in küçük şiirlerinde kullandığı vezinler :

Hâmid'in kullandığı aruz vezinleri ve hece vezni ondokuz gurubda toplanmıştır. Tezde metin olarak verilen şiirler vezinlerine göre bu gurublarda belirtilmiştir.

C) Hâmid'in küçük şiirlerinde kullandığı şekiller :

Bu bölümde Hâmid'in küçük şiirleri kafiyelerine, şekil ve vezinlerine göre inceleniyor. Teze alınan bütün şiirler şekillerine ve kafiyelerine göre gurublara ayrılmıştır.

D) Hâmid'in küçük şiirlerinde dil :

Şair'in bütün şiirlerinde toptan hakim olan dil anlayışı kısaca inceleniyor.

Tezin ikinci bölümü metinlerden meydana gelmiştir. Bu bölümde yüz dört şiir bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Hâmid'in kitaplarının dışında kalan bu şiirler kronolojik bir sıraya göre esere alınmıştır. Her şiirin sonuna hangi gazete ve mecmuadan alındığı, şiirin yazılış tarihi, neşredildiği mecmuanın numarası, cildi ve tarihi, şiirin vezni ilâve edilmiştir.

Nihayet tezin üçüncü ve son bölümünde şiirler hakkında kısa notlar verilmiştir. Tez sahibi şiirlerin nerede ve ne münasebetle yazıldıkları hususunda bulabildiği bilgileri bu son bölüme almıştır.

NIHAT MEMİK, *Abdülhak Hâmid'in şiirlerinde kullandığı vezinler üzerinde bir araştırma*, 1953, s. 108, T. No. 424.

Tez, önsözü müteakip yedi kısımda incelenmiştir. Bu bölümler sırasıyla:

- 1 - Eski Türk edebiyatında en çok kullanılan vezinler,
- 2 - Abdülhak Hâmid'in vezinler hakkındaki düşünceleri,
- 3 - Tarih sırasına göre Hâmid'in manzum ve mensur eserlerindeki şiirlerinin ayrı ayrı hususiyetleri,
- 4- Hâmid'in müstezat, sekt-i melih ve hece veznini kullanışı,
- 5- Hâmid'in küçük şiirlerinin vezin gurublarına göre tasnifi,
- 6- Hâmid'in kullandığı vezinlerin listesi,
- 7- Vezinler grafiği.

Birinci kısımda eski Türk edebiyatında kullanılan hece ve aruz vezinleri hakkında malûmat verilmiş, daha sonraki bölümde Abdülhak Hâmid'in vezinler hakkındaki düşünceleri ve vezinlerindeki tezatlar üzerinde durulmuştur.

Üçüncü kısımda, manzum ve mensur eserlerindeki şiirlerin ayrı ayrı vezin hususiyetleri incelenmiştir. Tarih sırasına göre incelenen bu eserler şunlardır: Duhter-i Hindu, Abdullahüs sagir, Nazife, Nesteren, Tarık, Makber, Ölü, Hacle, Bunlar O'dur, Divâneliklerim yahut Belde, Zeynep, Bâlâdan bir ses, İlhan, Liberte, Vâlidem, Turhan, İlham-ı Vatan, Finten, Tayflar geçidi, Yedigâr-ı harp, İbn-i Musa, Sardanapal, Ruhlar, Arziler, Garam, Yabancı dostlar, Hakan.

Dördüncü bölümde Hâmid'in müstezad tarzında yaptığı yenilik, sekt-i melih ve hece veznini kullanışı üzerinde durulmaktadır.

Beşinci bölümde Hâmid'in küçük şiirleri, vezin gurublarına göre, tasnif edilmiştir. Daha sonra Hâmid'in kullandığı vezinlerin listesi verilmiş, son bölümde ise "Hâmid'in eserlerini yazdığı muhtelif devreler zarfında vezinler arasındaki yakınlığı veya birbirlerine olan tezadı ortaya koymak" için vezinler grafiği yapılmıştır.

Tezin sonuna "Netice", "Tarih sırasına göre Hâmid'in eserleri", "Bibliyografya" bölümleri eklenmiştir.

M. ORHAN OKAY, *Abdülhak Hâmid'in eserlerinde muhayyilenin tezahür şekilleri*, 1955, s. V+III, T. No. 455.

Orhan Okay'ın bu çalışmalarının baş kısmında "Önsöz" ve "Abdülhak Hâmid'in eserlerinin bu tezde istifade edilen tab'ları için bibliyografya" kısımları vardır.

Genel olarak tez beş kısma ayrılmakta, sonda "Netice" ve "Kitap isimleri fihristi" bulunmaktadır.

- I. Bölüm, Tabiatın idrâk ve tefsiri,
- II. „ Objesiz tahayyül,
- III. „ Muhayyilenin patolojik tezahürleri,
- IV. „ Rüyalar,
- V. „ Muhayyilenin zaman ve mekân mefhumlarını aşması, mevzularını ele almaktadır.

İlk bölüm: 1) Tabiat ve Allah,

2) Tabiat ve sevgili,

3) Tabiatın ruh halleri,

4) Tabiatın başka şekillerde idraki,

bölümlerinde ayrı ayrı incelenmiştir.

İkinci bölüm «Objesiz tahayyül» başlığını taşır ki, bu bölüm de iki madde halinde incelenir:

1) Sevgili ve aslı hülyası,

2) Başka bir âlem tahayyülü.

Objesiz tahayyül bahsine ilâve olarak, doğrudan doğruya hafızanın meydana getirdiği tasavvurlar da "mazi'nin tahayyül veya tasavvuru, hâtıralar" başlığı altında ele alınmıştır.

1-Hallucination, 2- Şahsiyet vahdetinin bozulması, 3. Hezeyanlar, ve tecennün halleri başlıklar altında incelenen "Muhayyilenin patolojik tezahürleri" bölümünden sonra son iki bölümde; rüyalar, Hayatın ve maddenin irreal telakkisi, Muhayyilenin zaman ve mekân mefhumlarını aşması, mevzuları incelenmektedir.

Eserin sonuna bir "Netice" ve Abdülhak Hâmid'in eserde adı geçen kitaplarının fihristi eklenmiştir.

ÜMRAN SELMAN, *Makber üzerinde bir araştırma*, 1955-1956, s. 63, T. No. 481

Tezde, Makberde bulunan birbirleriyle ilgili mefhumlar aralarındaki münasebet bakımından incelenmektedir.

Ümran Selman Makberdeki mücerret mefhumları dokuz gurubda toplamıştır :

- 1 - Ölüm,
- 2 - Tanrı,
- 3 - Ahiret,
- 4 - Ruh,
- 5 - Akıl,
- 6 - Vücûd,
- 7 - Hayat,
- 8 - Ezel ve ebed,
- 9 - Fânîlik.

Bu mefhumların Türk edebiyatında ve yazarın diğer eserlerindeki yeri belirtildikten sonra, teker teker incelenmesine geçilmiştir.

“Ölüm” mefhûmu yalnız olarak ele alınmamış, diğer mefhamlarla beraber işlenişi üzerinde durulmuştur. Bu şekilde tezin daha kolay anlaşılır bir halde olabilmesi için şöyle bir tasnife tâbi tutulmuştur :

- a - Ölüm hâdisesinin kimin tarafından ve niçin meydana geldiği,
- b - Ölümün mahiyeti ve sebebi,
- c - Ölen ne olur? (ahiret mefhumu),
- d - Ölünün verdiği ızdırab (ruh).

Tezin sonuna daha sonra araştırma yapanlara faydalı olmak maksadıyla bu mefhumlara ait fişler ilâve edilmiştir.

SEVİM GÜNTEKİN, *Abdülhak Hamid'in Finten piyesinde tabiat unsurları üzerinde bir araştırma*, 1957, s. 56, T. No. 501.

Hâmid'in gerek şiirleri ve gerek tiyatroları ile Tenzimattan sonra Türk edebiyatına getirdiği temlerin şüphesiz en mühimi tabiat temidir. Bu tezden önce Hâmid'in şiirleri üzerinde tabiat temi yönünden bir araştırma yapılmıştır¹. Fakat tiyatrolarındaki tabiat unsuru incelenmemiştir.

Bu araştırma Finten'de tabiatın insanla alâkasını tetkik ediyor. Bu münasebetler dört unsur üzerinde toplanmıştır,

¹ Mehmet Kaplan, *Tabiat karşısında Abdülhak Hâmid, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, I, C. III, sayı 3-4, s. 333-349; 2, cilt IV, sayı 3, s. 167-187.

- 1 - Ateş,
- 2 - Toprak,
- 3 - Su,
- 4 - Hava.

Finten piyesindeki kozmik unsurlar ateş mefhumu etrafında toplanmıştır ki, tez sahibi bu unsurları, kendi aralarında başlıca dört gruba ayırıyor :

- 1 - Aydınlık,
- 2 - Karanlık,
- 3 - Yıldızlar âlemi,
- 4 - Ateş.

Umumî olarak "Toprak" adı altında toplanan unsurlar :

- 1 - Dağ
- 2 - Kaya
- 3 - Taş,
- 4 - Tepe,
- 5 - Sahra,
- 6 - Mezar,
- 7 - Hâk,
- 8 - Gubar.
- 9 - Tuğla kelimelerini içine alır.

Dört ana unsurdan biri olan "su" eserde a) deniz, b) tufan, c) nehir, d) dere, sel, cû, e) bulut, f) yağmur, g) dalga, mevc, h) göl, havuz gibi kelimelerle ifade edilmiştir.

Hava unsuruna a) sema, b) rüzgâr, c) bulut, d) hava kelimeleri dahil edilmiştir.

Tezin sonunda bir netice kısmı bulunmaktadır.

MELEK KARACA, *Liberte üzerinde bir araştırma*, 1957, s., 48 T.No.504.

Tezin konusunu teşkil eden eserin metni verilmeden önce piyes hakkında bir araştırma yapılmıştır. Bu tedkikin plânını şu şekilde verebiliriz :

- 1 - Piyenin yazıldığı ve neşrolunduğu tarih,
- 2 - Piyenin yapısı ve konusu,

- 3 - Allegorik şahıslarla tarihi hadiseler arasındaki münasebetler,
- 4 - Corneille tesiri,
- 5 - Namık Kemâl tesiri,
- 6 - Şahısların hususiyetleri ve temsil ettikleri fikirler:
 - a- Liberte hakkında söylenenler,
 - b- Nation „ „
 - c- Liberal „ „
 - d- Despot „ „
- 7 - Şekil, dil, üslûp:
 - a- Vezin,
 - b- Kafiye,
 - c- Dil,
 - e- Angembemenlar, dil bozuklukları, lügatler, nesir cümleleri,
 - f- Edebi san'atlar.

Tezin en mühim tarafı Türk Yurdu Degisinde (1329, sayı 12-33) tefrika halinde kalmış olan eserin yeni harflere ilk def'a çevrilmiş ve ilk def'a bir araya toplanmış olmasıdır.

YÜKSEL GÖZLER, *Abdülhak Hâmid'in Eşber piyesinde benzetme unsurları*, 1957, s. 55, T. No. 508.

Kendisinden sonra gelenlere serbest hayâl etme ve düşünme yollarını Abdülhak Hâmit, Eski edebiyatımızda bulunmayan yeni imajlar ile açmıştır. Hâmitte bu bakımdan ehemmiyet gösteren benzetme unsurlarını Yüksel Gözler, sadece Eşber piyesinde ele almış ve onları sistematik bir şekilde incelemiştir.

Piyesteki imajlar başlıca beş varlık kategorisine ayrılmıştır:

- 1- Kozmik usurlar,
- 2- Nebatlar,
- 3- Hayvanlar,
- 4- Âlet ve Eşya,
- 5- İnsan ve cemiyet hayatı.

Bu kategorilere giren imajlar kendi içlerinde muhtelif isimlere ayrılır. Birinci bölümde diğerlerine nisbetle daha fazla yer tutan koz-

mik unsurlarla yapılan benzetmeler ele alınıyor. Bu imajlar dört maddede toplanmıştır :

- 1- Işıklı unsurlar,
- 2- Toprak unsuru,
- 3- Hava unsuru,
- 4- Su unsuru.

İkinci bölümde nebatlarla ilgili imajlar :

- 1- Çiçekler ve ağaçlar,
- 2- Bağ ve bahçe

maddelerine ayrılarak incelenmiştir.

Daha sonraki bölümde hayvanlar âleminde alınan benzetmeler beş gurupta incelenmiştir:

- 1- Vahşi hayvanlar ve esatirî mahluklarla yapılan benzetmeler,
- 2- Ehli ve iyi hayvanlarla yapılan benzetmeler,
- 3- Kuşlarla yapılan benzetmeler,
- 4- Haşeratla yapılan benzetmeler,
- 5- Hayvanlara ait vasıflarla ilgili benzetmeler,

Dördüncü bölümde âlet ve eşya unsuru ile yapılan benzetmeler :

- 1- Harp vasıtaları,
- 2- İktidar sembolleri,
- 3- Diğer eşyalar

maddelerinde incelenmiştir.

Son bölümde, insan ve cemiyet hayatıyla ilgili benzetmeler üzerinde duruluyor. Tez sahibi bu bölümü de beş maddede toplamış:

- 1- İnsan vücûdu, ruhu ve hayatıyla ilgili benzetmeler,
- 2- Cemiyet hayatıyla ilgili benzetmeler,
- 3- Aile hayatına ait benzetmeler,
- 4- Askerî ve devlet hayatıyla ilgili benzetmeler,
- 5- Kötü addolunan mesleklerle ilgili benzetmeler.

Tezin sonuna "Netice" başlığı altında bütün araştırmanın sonunda elde edilen netice üzerinde kısaca durulmuştur.

AYTEN CEBECİOĞLU, *Makber'in şistematik lûgati*, 1958, s. IV+424, T. No. 516.

Batıda şairlerin ve yazarların eserlerinde kullandıkları kelimelerin tetkikine ve ilmi olarak lûgatlerin yapılmasına çok değer verilmektedir. Bu çalışmalar yazarların ve şairlerin düşüncelerini ve üslûplarını daha esaslı bir şekilde incelemek ve milletlerin kültür dilinin sanatkârlar tarafından nasıl ve ne derece zenginleştirildiğini ortaya koymak bakımından, ehemmiyet gösterir. Son yıllarda Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yapılan bu çeşit araştırmalara, Ayten Cebecioğlu «Makber'in sistematik lûgati» ile katılıyor.

Tez hazırlanırken İsmail Hâmi Danişmend'in 1948 yılında çıkan kitabı esas olarak alınmış, metinde geçen bütün kelimeler sadece münferit olarak değil de, içine girmiş oldukları terkiplerle beraber fişlenmiş, her kelimenin geçtiği beyit ve mısralar gösterilmiştir.

“Önsöz”de kelimeler muhtelif kategorilere ayrılmış, her kategorideki kelimelerin kullandığı miktarı işaretlenmiştir. Tezin sonunda Makber'deki kelimelerin bir indeksi vardır.

ZÜHAL ERGENÇ, *Abdülhak Hâmid'in tiyatrolarında menfi kadın tipleri* 1960, s. 99, T. No. 530.

Hâmid'in İçli Kız, Duhter-i Hindü, Nesteren, Tezer, Eşber, Finten, Zeyneb, İlhan, Turhan, Arziler, İbn-i Musa ve Hakan piyeslerindeki şahsiyet zaafı ve bozukluğu olan kadınlar, tezde inceleme konusu olarak alınmıştır.

Her piyesin mevzuu kısaca özetlenmiş, daha sonra tiplerin tahliline geçilmiştir. Tezin sonuna bir “Netice” bölümü ilâve edilmiş ve bu kısmında tahlil edilen tipler piyeslerin neşir sırasına göre ve kronolojik sıraya göre muayyen kategorilere ayrılmıştır. Ayrıca, karakterlerine göre de beş guruba ayrılan tipler, bu guruplar çevresinde yeniden müşterek taraflarıyla ele alınmaktadır.

TOMRİS ARICA, *Belde ve Sahra'nın sistematik lûgati*, 1964, s. XIII+310, T. No. 633.

Abdülhak Hâmid üzerinde yapılan lûgat araştırmalarından biri olan bu tez şairin iki eserini ele almaktadır.

“Önsöz”de tez hakkında kısa bir açıklama yapıldıktan sonra Belde ve Sahra'da kullanılan kelime sayısı, tekrar sayısı gösterilmiştir. Muhtelif mefhumları ifade eden kelimeler guruplar hâlinde toplanmış, her kelimenin kullanış sayısı belirtilmiştir. Bu guruplar: kâinat (gök yüzü, yeryüzü, mevsimler, tabiat hadiseleri, nebatlar, hayvanlar), insan (vücûd, teessür, sevinç, ruh, düşünce, muhabbetle ilgili kelimeler), din-felsefî kelimeler, eşya ile ilgili kelimeler, göz ve ses ihsasları, ışık ve renkle ilgili kelimeler, sesle ilgili kelimeler, renk bildiren sıfatlar, görme duyusunu ile ilgili sıfatlar, koku ile ilgili sıfatlar ve nihayet fiillerdir.

Tezin lûgat kısmına başlamadan önce her ki eserde de en çok kullanılan kelimelerin listesi verilmiştir.

HALİL İLHAN, *Ölü ve Hacle'nin sistematik lûgati*, 1965, s. XXXVIII-257, T. No. 674.

Tez, Önsöz, Tahlil Kısım, Ölü'nün Lûgati, Hacle'nin lûgati, Ölü'nün kelime indeksi, Hacle'nin Kelime İndeksi, olmak üzere altı kısma ayrılmıştır.

Önsöz'den sonraki "Tahlili Kısım"da tezin hazırlanış şekli, her iki eserde de kelimelerin umumi sayısı hakkında bilgi verildikten sonra kullanılan isim, sıfat ve fiillerin sayılarını gösteren bir tablo yapılmış, daha sonra kelime çeşitlerinin kullanılış şekilleri teker teker incelenmiştir. Yine aynı kısımda "Kelimelerin manâ bakımından tetkiki" başlığı altında, manâ bakımından eş olan ve aynı gurubda toplanabilecek, muhtelif mefhumları ifade eden kelimeler gösterilmiştir.

Üçüncü bölüm yukarıda da belirtildiği gibi Ölü'nün, dördüncü bölüm Hacle'nin lûgatidir. Son iki kısım Ölü ve Hacle'nin kelime indeksini ihtiva etmektedir.

MUAMMER KİRAZ, *Garam, Belde ve Sahra'nın lûgati*, 1966, s. VII+262, T. No. 719.

Esas itibariyle Garam, Belde ve Sahra'nın alfabetik lûgatini ihtiva eden tezin baş kısmına, metin içinde geçen kelimelerin sayılarını gösteren bir cedvel konulmuştur. Ayrıca tezin hazırlanmasında yardımcı dokunan on iki eserin listesi verilmiştir.

Tezin esasını teşkil eden lûgat kısmı ise, her üç eser için müştereken hazırlanmış, her kelimenin hangi eserde ve kaçınıcı sahifede geçtiği, isim, fiil veya sıfat olduğu, arabça veya farsça oluşları işaretlenmiştir. Kelimeler umumi mânâları ile değil, Hâmid'in metinlerde kullandığı mânâlarda alınmıştır.